The Way of Employing Elements and Natural Phenomena to Embody and Reaching the Meaningful Lesson in (Hairanok)

Shvan Qasim Hassan
Department of Kurdish Language, College of Basic Education, Zakho University, Kurdistan, Iraq

KEYWORDS: **Folklore, Elements of Nature, Phenomena of Nature, Hairanok, Reaching to Meanings.**

https://doi.org/10.51345/.v36i2.1080.g548

ABSTRACT:

Since ancient times, human has been influenced at all stages of his life by the essence of nature and its aesthetics, where he takes taste and sense of beauty from the aesthetics of nature and its manifestations. Due to the beauty of nature and its charming effect, this has made a radical change in the psyche. It is in this spirit that we can say that nature and all its spectacular manifestations have become a source of inspiration and representation for writers, literature, and artists in general. This influenced their literary outcomes. There is no doubt that folklore literature is considered to be a resourceful reservoir of oral literature on the part of the tale in all its aspects, such as customs and traditions of society. Folklore has a strong relationship with the aspects of life and nations, and there has been a direct influence of nature and its beauty on the same literature in general and the poet in particular. Hairanok is considered one of the most important monuments of literature in Kurdish folklore and it has been embodied in the feelings, emotional state, and love between the boy and the girl. These Hairanok-style texts prompted the reader to feel the beauty and charm of nature. Nature was a major source of reflection of those feelings and sensations in Hairanok. From this point of view, we wanted to study the phenomenon of literary and cultural Hairanok in a scientific study, sufficient prophecy, physical and aesthetic elements, and phenomena. This study was marked with titled “The way of employing Elements and Natural Phenomena to embody and reaching the meaningful Lesson in (Hairanok)”. The descriptive approach has been utilized to conduct this research by identifying this phenomenon.

چاوانییا ڕۆلگێرانا ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکێدا

پ. هـ. د. شڤان قاسم حسن

پشکا زمانێ کوردی، کۆلیژا پەروەردا بنیات، زانکۆیا زاخۆ، هەرێما کوردستانێ – عێراق

پەیڤێن کلیلک | فۆلکلۆر، ڕەگەزێن سروشتی، دیارەدەیێن سروشتی، حەیرانۆک، پەیاما واتایی.

https://doi.org/10.51345/.v36i2.1080.g548

پوختە:

سروشت گەوهەرێ جوانییا ژیانێیە و هەر ژ کەڤندا، مرۆڤی ب گشتی د هەر قۆناغەکا ژیانا خۆ دا، ب چاڤ و نێرینەکا جیاوازا چێژ ژێ وەرگرتنێ، تەماشەیی سروشتی کرییە و ب جوانی و باڵکێشییا ئەوی، دل و دەروونێ مرۆڤی پێ داخاربوویینە؛ لەورا ژی ئەم دشێین بێژین، سروشت ب ڕەگەز و دیاردەیێن خۆڤە، ب شێوەیەکێ تایبەتی، جهێ ئیلهام و چاڤلێکرنا نڤیسەر، هەلبەستڤانان و هونەرمەندان، ب درێژاهییا دیرۆکێ بوویە و کارتێکرنا خۆ لسەر گەهاندنا پەیام و ئارمانجا ئەوانا ژ بەرهەمێ ئەدەبی – هونەری، هەبوویە. فۆلکلۆر ژی وەک گەنجینەیەکا ئەدەبیاتا سەرزاری، ب خۆدیکا ژین و ژیارا داب و نەریت، ژینگەهـ و جڤاکا مللەتان دهێتە ل قەلەمدان. مادەم فۆلکلۆری پەیوەندی ب ژین و ژیارا مللەتانڤە هەیە؛ دێ مفاوەرگرتن، داخاربوون و کارتێکرنا سروشتی، ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ، لسەر جۆرێن جیاوازێن ئەوی هەبن.
د جۆرێن فۆلکلۆریدا ژی، حەیرانۆک وەکو بەرجەستەکەرا هەست و سۆز و ئەڤینا دناڤبەرا کوڕ و کچاندا ب دیالۆگێن دلخوازانە، دبیتە ئەگەر کو هزرا گوهداری، بەرەڤ هەستێن نازکێن گرێدایی ب سروشتیڤە بچن؛ چونکی سروشت ب جوانی و سێرەبەندییا خۆ، دبیتە هۆکارێ سەرەکییێ ڤەحەواندنا هەست و سۆز و ئەڤینا ڕاستەقینە یا دناڤا ئەوان حەیرانۆکان و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەواندا. هەر ژ بەر ئەڤێ چەندێ، مە ڤیایە د ئەڤێ خەباتا خۆ یا زانستیدا، ئەوێ یەکێ بسەلمینین، کانێ سروشتی ب ڕەگەز و دیاردەیێن خۆڤە، چاوانێ شیایە ببیتە بەرجەستەکەر و گەهێنەرا، ئەوێ پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان؛ لەورا مە ئەڤ ڤەکۆلینا خۆ، ل ژێر ناڤونیشانێ "چاوانییا ڕۆلگێرانا ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکێدا" هەلبژارتییە و ل دویڤ میتۆدا گونجایی ب ئەڤی ناڤونیشانی، یا وەسفی – شرۆڤەکاری، ب ئەنجام گەهاندییە.

١. پێشەکی:

فۆلکلۆر، گەنجینە و خۆدیکا ژین و ژیارا مللەتانە. ب ڕێکا خواندن و لێکۆلینکرنا فۆلکلۆری، ڕەوش و کاودان و شێوازێ ژین و ژیار، ئاوایێ هزرکرن و ڕێڤەبرنا ژیانا تاک و کۆمێن هەر گەلەکێ، ل سەردەمێن جودا – جودا، بۆ مە ڕوهن و ئاشکرا دبن. هەر ژ کەڤن هاتییە گۆتن، فۆلکلۆر ئاوایێ ژیانکرنا خەلکییە؛ ئانکو ئەو کەد و ماندیبوونا ژ نفشەکێ بۆ ئێکێ دی، هاتییە ڤەگۆهازتن و جهێ خۆ د ناڤا بیاڤێن جیاوازێن ژین و ژیارا خەلکیدا کرییە. ژ بەر ئەوێ پەیوەندییا جۆرێ فۆلکلۆرییێ حەیرانۆکێ ب سروشتیڤە هەی – هەلبەت ئەڤە ژی ڤەدگەڕیتەڤە بۆ ئەوێ چەندێ

کو حەیرانۆک ژ دایکبوویيا سروشت و ژینگەها دەولەمەند یا کوردستانێیە – ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی، کاریگەرییا خۆ لسەر دروستبوون و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان هەیە.

١,١. هۆکارێ هەلبژارتنا ناڤونیشانی:

بۆ مە خویا بوو کو بەری نوکە، چ ڤەکۆلینێن ئەکادیمی یێن تایبەتی ب ئەڤی بیاڤیڤە لسەر ڕۆلێ سروشتی ب ڕەگەز و دیاردەیێن ئەویڤە، د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایا یا حەیرانۆکێدا، نەهاتینە ئەنجامدان.

١,٢. سنوورێ ڤەکۆلینێ:

سنوورێ ئەڤێ ڤەکۆلینا مە، ب تنێ حەیرانۆکێن دەڤەرا بەهدینان وەردگریت، کو تێدا ژی ئەو ڕەگەز و دیاردەیێن – بێ گیان – یێن سروشتی بۆ پراکتیککرنێ، هاتینە سنووردارکرن.

١,٣. پرسیارێن گریمانەیی یێن ڤەکۆلینێ:

د هەر ڤەکۆلینەکا زانستیدا، پێدڤییە ڤەکۆلەر هندەک گریمانەیان ژ بۆ ئەوێ خەباتا خۆ یا ئەکادیمی دەستنیشان بکەت، کو بەرسڤدانا ئەوان گریمانەیان، دبنە ئارمانج و دەرئەنجامێن ئەوێ ڤەکۆلینێ. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا، مە هندەک گریمانە هەنە بۆ هەبوون و سەلماندنا ئەوان د پرۆسێسا لێکۆلینکرنا ئەڤێ ڤەکۆلینێدا، کو پێکدهێن ژ:

١- ئەرێ پەیوەندییا کارتێکرنا سروشتی لسەر جۆرێ فۆلکلۆرییێ حەیرانۆکێ هەیە؟

٢- ئایا تا چ ڕادە ڕەگەزێن جوراوجورێن سروشتی، دبنەر بەرجەستەکەر و گەهێنەرێن پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان؟

٣- ئەرێ گەلۆ دیاردەیێن سروشتی، ب چ ئاوایەکێ ڕۆلێ خۆ د گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکێدا دگێڕن؟

١,٤. گرنگی و ئارمانجا ڤەکۆلینێ:

حەیرانۆک ئەو جۆرێ گرنگێ فۆلکلۆرێ کوردییە کو پەیوەندییەکا بهێز، کاریگەر و نەڤەقەتییایی لگەل ڕەوش و کاودان و ژین و ژیارا تاکێ کورد، د ناڤا جڤاکیدا هەبوویە. ئەرێ ئەڤ تاکێ کورد چاوانێ ب ڕێکا ژینگەها خۆ یا دەولەمەند ب ڕەگەز دیاردەێن سروشتی، شیایە مفای ژێ وەربگریت و مەبەست و مەرەما خۆ، ب ڕێکا ئەوانا بگەهینیت. هەروەسا ژی ئارمانجا مە یا سەرەکی ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ، ئەوە کو ڕۆل و گرنگییا سروشتی ب ڕەگەز و دیاردەیێن ئەوی یێن بێ گیان، د مفا ژێ وەرگرتنا ئەڤی جۆرێ فۆلکلۆری خویا بکەین.

١,٥. میتۆدا ڤەکۆلینێ:

هەر وەکو ژ ناڤونیشان و کەرەستەیێ ڤەکۆلینا مە یا خویا، ژ بۆ ئەنجامدانا ڤەکۆلینێن ب ئەڤی ئاوایی، پێدڤی ب میتۆدا (وەسفی ـ شڕۆڤەکاری) هەیە، ژ بۆ ب ئەنجام گەهاندنێ، لەوڕا د ئەڤی بیاڤیدا، مە مفا ژ ئەڤێ میتۆدا ناڤبری وەرگرتییە.

١,٦. پلان و پەیکەرێ ڤەکۆلینێ:

ب شێوەیەکێ گشتی، ژ بلی ئەڤێ پێشەکییێ، ڤەکۆلینا مە ژ دوو پشکێن سەرەکییێن تیۆری و پراکتیکی پێکدهێت. پشکا ئێکێ یا تایبەتە ب بابەت و تەوەرێن تیۆریڤە، کو تێدا بەحس ژ (سروشت و جۆرێن وێ هاتییەکرن، پاشان ژی بەحس ژ حەیرانۆکێ وەکو پەیڤ و زاراڤ، پێناسە، تایبەتمەندی، گرنگی و دابەشبوونا جۆگرافی و ئەرکێن ئەوێ، هاتییەکرن). ل پشکا دوویێ یا پراکتیکی، مە کەرەستێن ڤەکۆلینا خۆ کو حەیرانۆکێن دەڤەرا بەهدینانن، ئینانە و ل دویڤ ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی یێن بێ گیان شرۆڤەکرینە. پشتی ئەڤێ چەندێ ژی، ئەو ئەنجامێن کو ل داوییا ڤەکۆلینا خۆ ئەم گەهشتینێ، مە ڕێزکرنە و دویماهیک تشت ژی، ئەو هەمی ژێدەرێن کو د ب ئەنجام گەهاندنا ئەڤێ ڤەکۆلینێدا مە مفا ژ ئەوانا وەرگرتینە، د لیستەیا ژێدەراندا، هاتینە ڕێزکرن.

٢. پشکا ئێکێ (بیاڤێ تیۆری بۆ سروشت و حەیرانۆکێ):

٢,١. سروشت:

سەبارەتی سروشتی دێ بێژین کو "سروشت لە وەتەی ئادەمیزاد هەیە، لە باوەشی سروشت دا دەژیت، لە سروشت دا خواردن و شوێنی حەوانەوە و پشوودانی پێ بەخشراوە، بوویە سروشت جێگەی پیاهەڵگۆتنی شاعیر و ئەدیبانە هەر لە کۆنەوەو تا ئەمڕوش، ئەوەتا ئەگەر بۆ بەرهەمە ئەدەبیەکان بگەڕێینەوە، دەبینین لای شاعیری کورد شاخ و کانی و بەفر... تا دوایی، مایەی ئەو پەڕی خۆشەویستیە، هەروەها ئادەمیزاد ئەزموونی لە دیاردە سروشتیەکانی دەوروبەری وەرگرتووە" (ئیدریس عبدوللا، ٢٠١٤: ٣٧). ئانکو ئەم دشێین بێژین "سروشت یان خوەزا، ئەو جیهان یان ژینگەها مەتریالی یا ژدەرڤەیە. مرۆڤان دەست د ئافراندنێدا نینە. لێ، جهێ ژیان و مانا گیاندار و بێگیانایە. ب درێژاهییا ژیانێ، گوهۆڕین و دەستکاری د خوەزایێدا هاتییەکرن. بەلێ، بنگەهـ و بنسترا خۆ یا بنگەهین ژدەستنەدایە. هەر ژ کێلیکێن پەیدابوونێ، مرۆڤ و جانداران هەڤرکی و گونجاندن ل گەل خوەزایێ د ڕەوشێن جودادا کرییە"(دلێر کەمال ئەحمەد، ٢٠٢٢: ١١٢).

سروشت ئەو جیهانا فیزیکییە، ئەوا دەوروبەرێن مرۆڤی دۆرپێچ دکەت، دناڤ ئەڤی سروشتیدا، بالێن خەیالا مرۆڤی ڤەدبن و ئاشۆپا مرۆڤی چالاک دبیت و هزرێ، ل دیاردەیێن سروشتی و دەوروبەرێن خۆ دکەت و ئێش و ئازارێن خۆ، لگەل دیمەن و دیاردەیێن سروشتی، زەربوون و چرمسینا بەلگێن دارێ و سیسبوونا گولان و لگەل ئاڤابوونا زەراتییا دێمێ ڕۆژێ و بەرزەبوونا هەیڤێ دناڤ ئاسمانێ تاریدا تێکەل دکەت. د بوارێ ئەدەبییدا، سروشت ب هەمی ڕەگەز و دیاردەیێن خۆ ڕەنگڤەددەت، وەکو کەرەستە و هێڤێن بۆ ئاڤاکرنا بەرهەمێن فۆلکلۆری ژی مفا ژێ هاتییە وەرگرتن، ژبەر ڤێ چەندێ ژی سروشت ب دیمەنێن خۆ یێن بالکێش و سەرنجڕاکێشڤە، کاریگەرییەکا زۆر دکەتە سەر هەست و سۆز و بیر و هوشێن مرۆڤی و دناڤ ئەڤان دیمەناندا، بالێن خەیالا مرۆڤی ڤەدبن و هزر ل هەر دیاردە و ڕەگەزەکێ سروشتی ئەوێن ل دەوروبەرێن خۆ دکەت و ئەڤ هزرە و کاریگەرییا

لسەر ئەوێ، د بوارێ ئەدەبی، هونەری و فەلسەفێدا ڕەنگڤەددەت. ئەدەب – یێ نڤیسکی و سەرزاری – ب خۆ ژی بەرهەمێ هەست و سۆزێن مرۆڤییە، ئەڤ هەست و سۆزە ژی هەر دەرهاڤێژێن باندۆرا سروشتی بووینە و لگەل هەر دیمەنەک و دیاردەیەکا سروشتی، وێنەیەکێ هزری ل دەڤ مرۆڤی دروست بوویە و ئەڤ هزرە، وەکی تابلویەکا سروشتی هاتییە نەخشاندن (صادق ابرهیمی کاوری؛ رحیمە چولانیان، ١٣٩٢: ١١). داهێنەرێ فۆلکلۆری ب گشتی و حەیرانۆکێ ب تایبەتی، دەروون و چاڤێن ئەوان د پڕبوون ژ جوانییا سروشتی و ئەڤ سروشتە، وەکو تابلویەکا تژی دەربڕین لێکریە؛ ئانکو سروشت ب هەمی ڕەگەز و دیاردەیێن خۆڤە، کرینە کەرەستەیەکێ زیندی، ژ بۆ ئاڤاکرنا وێنەیێن کارتێکەر و جوان یێن جودا ژ حەیرانۆکان، ئەو واتایا داهێنەر تێدا هەستێن خۆ ب شێوەیەکێ جوان و نازک دەردبڕیت، ئەو هەڤاڵەکە هەردەم پێ خۆش دبیت، ژیانا مرۆڤی پێ دهێتە خەملاندن، فۆلکلۆرێ هەر مللەتەکێ، ژ گۆتن و پەیڤێن سروشتی بێ بەهرنەبوویە، دناڤ ئەدەبی کوردیدا ژی، سروشت ب هەمی ڕەگەز و دیاردەیێن خۆڤە، تێدا ڕەنگڤەدایە.

٢,١,١. پێناسەکرنا سروشتی:

سروشت دهێتە پێناسەکرن، کو "بریتییە لە جیهان و کەون و هەر شتێ کەلەباری بەرجەستەیدا هەبێ بەپێی یاسا براوا، ئەمە مرۆڤیش دەگرێتەوە"(کوێستان جەمال سەلام، ١٩٩٦: ٥٠). ئانکو سروشت ئەو جیهانا بابەتییە ئەوا ژ دەرڤەیی ئەقلێ مرۆڤییە و کارتێکرنێ ل هۆشمەندیا مرۆڤی دکەت و دئێخیتە د چارچۆڤێ بزاڤتنێدا، هەروەسا د پێناسەیەکا دیتردا هاتییە، کو "مەبەست لە سروشت، هەموو شتێکی دەور و پشتمانە، کە هەستی پێدەکەین و دەبینین جگە لە مرۆڤ"(فاضل مەجید، ١٩٩٠: ٥). ئەڤ پێناسەیە دووپاتێ لسەر ئەوێ چەندێ دکەت، کو سروشت هەر تشتەکێ ل دەوروبەرێ مرۆڤییە، بتنێ مرۆڤ ب خۆ تێنەبیت، ژ بەر سروشت کاریگەرییا خۆ لسەر مرۆڤی دکەت.

٢,١,٢. بەشێن سروشتی:

سروشت ب گشتی ژ دوو بەشێن سەرەکییێن ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی پێکدهێت (فاضل مەجید، ١٩٩٠: ٥):

٢,١,٢,١. ڕەگەزێن سروشتی:

ئەوان بەشان ژ سروشتی ب خۆڤە دگریت، ئەوێن هەبوونەکا جێگیر هەی و ژ ناڤچوونا ئەوان نینە، ئانکو هەبوونەکا دەمکی نینە، وەک: (ئاسمان، ستێر، ئاڤ، چیا و... هتد).

٢,١,٢,٢. دیاردەیێن سروشتی:

دیاردەیێن سروشتی ژی، ژ ئەنجامێ گوهۆڕینێ پەیدا دبن و دگوهۆڕین و نەمانێدانە، ب پەیوەندییەکا (هۆ و ئەنجام) ب سروشتیڤە گرێداینە و ژ ئەنجامێ چالاکبوونا ڕەگەزێن سروشتی، ئەڤ دیاردە سەرهەلددەن و ژ ناڤدچن و ماوەیێ

بەردەوامبوونا ئەوان، ل دویڤ ماوەیێ چالاکییا ڕەگەزێن سروشتی دمینیت، وەک: (بهار، هاڤین، پایز، زڤستان، با و باران و... هتد).
ئەڤ کورتییەک لسەر ناساندنا سروشتی ب گشتی و هەروەسا ژی، بەشێن سروشتی کو ژ ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی پێکدهێن. نوکە ژی دێ بەحس ژ دانەنیاسینا حەیرانۆکێ وەکو جۆرەکێ فۆلکلۆری کەین.

٢,٢. حەیرانۆک:

٢,٢,١. زاراڤ و پێناسەیێن حەیرانۆکێ:

هەلبەت حەیرانۆک وەکو جۆرەکێ فۆلکلۆرێ، ژ ئالییێ زمانیڤە ل دەڤەرا بەهدینان، جۆرە ڕێککەڤتنەك ل سەر زارڤێ حەیرانۆکێ هاتییەکرن و پرانییا ڤەکۆلەران ل سەر ئەوێ چەندێ د ڕێککەڤتینە، کو "حەیرانۆك، ژ پەیڤا ''حەیران'' هاتییە چێکرن و حەیرانیبوونێ بەرجەستە دکەت" (دلێر کەمال ئەحمەد، ٢٠٢٢: ٢٣). (ئەحمەد عەبدۆللا زەرۆ) ژی هەمان نێرین هەیە و دبێژیت: "ئەڤ پەیڤە وەکو خویایە کورتکرنە ژ پەیڤا ''حەیران'' و ب پاشپرتا (ۆك) کورتکرییە و هاتییە بچویکرن ژ بۆ خۆشکۆککرنا بابەتی و کورتییا ڕێز و بەیتێن ئەوێ" (زەرۆ: 1987: 3). ڤەکۆلەر (جۆتیار ئیسماعیل) د ماستەرنامەیا خۆ دا ل دۆر پەیڤا حەیرانۆکێ دبێژیت: (ئەگەر بزڤڕینەڤە لسەر بنیاتێ دروست یێ حەیرانۆکێ، ژ پەیڤا ''حەیران'' چێبوویە. پەیڤا حەیران ژ پەیڤا ''الحيرة'' یا عەرەبی هاتییە وەرگرتن. ئانکو ب واتایا حێبەتیبوون یان سەرسۆرمان یان ژی، ب واتایا فیدابوون یان قوربانییێ دهێت) (ئیسماعیل بادی: ٢٠٠١: 41).

زاراڤێ حەیرانۆکێ، د ناڤەڕۆکا خۆدا واتایا حەیرانیبوونێ، بۆ کەسێ یان کەسا بەرامبەر دگەهینیت. هەروەسا ل دەڤ کوردێن سۆڤیەتێ و ئەرمەنستانێ، زاراڤێ ''بەندیەکخانە'' جهێ زاراڤێ حەیرانۆکێ گرتییە و ب هەمان واتایێ بکاردهێت (شێلازی: 2008: 6). (محەمەد یلدرمچاکار) دبێژیت: (ژ بۆ حەیرانۆکێ ناڤێن جۆراوجۆر دهێنە بکارهینان و ئەڤ ناڤە ژی ل گۆرەی هەرێم و دەڤەران دهێنە گوهۆڕین. ل باشوورێ وانێ، قەلقەلی و سەرایێ دبێژنێ ''قەیدێ قیزکان'' و ل بۆتان، بەهدینان و مکسێ پەیڤا ''حەیرانۆك'' دهێتە بکارهینان و ل گەڤەرێ ژی دبێژنێ ''مقام'' (Yildirimcakar: 2017: 82) . نڤیسکار و فۆلکلۆرناس (عەبدولکەریم سرووش) ژی، تەکەزییێ ل بۆچوونا (یلدرمچاکاری) دکەت و دبێژیت: "ل دەڤەرا ئۆرمیێ د ناڤ عەشیرەتا شکاك و هەکارییاندا دبێژنە ئەڤان سترانان ''لاوژێ کەچ و کوڕان''، لێ ل دەڤەرا ماکۆیێ د ناڤ عەشیرەتا جەلالییاندا، ب ''کلامێن قیز و خۆرتان'' دهێنە بناڤکرن"(Suruş: 2016: 13).

سەبارەتی پێناسەیێن حەیرانۆکێ، دێ بێژین "حەیرانۆک یا پڕە ژ سۆز و وەفادارییێ ژ حەژێکرنەکا پاقژ و بژوین، لگەل خەم و خۆش ژی پەیدا دبیت و خۆ ب تیتال و ڕەوشتێن بلند و پاقژڤە دبەستیت، لگەل تەڤنەکا دژوار و دویرە ژ ئاخفتێن سەقەت و تام سار"(جۆتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣: ٤١). د ڤێ پێناسەییێدا،

دیار دبیت کو حەیرانۆک ڕەنگڤەدانا ژیان و بوارێ جڤاکێ کوردی یێ وی سەردەمی دیار دکەت، کو تێدا پەیدابووی.

(نعمت الله حامد نهێلی) دەربارەیی پێناسەکرنا حەیرانۆکێ دبێژیت: "حەیرانۆك وەکو چەقەك ژ فۆلکلۆری، ڤەهینۆکێن سادەنە بۆ هەست سۆزێن مرۆڤی دهێنە ئاراستەکرن، کارتێکرنێ ل گوهداری دکەن، ب ڕێکا ڕێتما خۆ یا خۆش و بابەتێن پڕی سۆز، ڕستەیێن ئەوان ڕانییا جاران دارشتنەکا سادە ب خۆڤە دگرن و زمانەکێ سادە و ڕۆژانە تێدا بکاردهێت. وەکو ئامرازەکێ بووینە د دەست ئەڤیندارالندا و هەلچوونێن خۆ یێن دەروونی، ئاریشە، گرفتێن جڤاکی، خوازت و حەزێن خۆ پێ دەربڕینە" (نهێلی: 2007: 76).

هەر دیسان د پێناسەیەکا دیتر یا حەیرانۆکێدا هاتییە کو "ڕەنگەکێ سترانا فۆلکلۆری یا کوردییە، پڕە ژ سۆز و وەفادارییێ و ژ حەژێکرنەکا پاقژە و ب خەم و ئازار پەیدادبیت، و خۆ ب ڕەوشتێن بلندڤە گرێددەت ئەوێن ب ئەڤینی بەردەمکی دهێنە گۆتن" (اسماعیل بادی، ٢٠٠١: ١٠).

٢,٢,٢. جۆگرافیا حەیرانۆکێ:

دەستنیشانکرنا جهـ و سەردەمێ هەر جۆرەکێ فۆلکلۆری، کانێ ل (کیڤە) سەرهەلدایە، ژبەر ئەگەرێ بەربەلاڤی و بەرفرەهییا ئەوان جۆر و ڕەگەزان، گەلەگ ب ساناهی نینە؛ چونکی ل گەلەک دەڤەران، گۆهۆرین ب سەردا دهێن. ئەگەر بۆ ڤێ مەرەمێ ئەم حەیرانۆکێ بکەینە نموونا ئەڤێ چەندێ، کا ل (کیڤە) سەرهەلدایە، پێدڤییە ڤەکۆلینەکا هویرتر بۆ هەمی دەڤێن حەیرانۆکێ بکەین، کانێ چ دەم و چەوا و ل کیڤە پەیدابوویە، پەیدابوونا حەیرانۆکا کوردی، لگەل شعرا لیریکی بوویە و ب بوورینا دەمی، ژێ ڤەقەتییایە و سەربەخۆییا خۆ، وەکو جۆرەکێ ئەدەبێ فۆلکلۆری وەرگرتییە، ئانکو خۆجهییا ڕەسەن بۆ ئەڤێ چەندێ، دێ پتر گرنگییا خۆ دانینە سەر دیتن و بۆچوونێن کەسانێن کو حەیرانۆک کۆمکرین و شارەزایی د ئەڤێ بیاڤیدا هەین (جۆتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣: ٨٩).

سەبارەت بنگەهێ سەرەکییێ حەیرانۆکێ ل کوردستانا مەزن، نێرینا فۆلکلۆرناس (رێکێش ئامێدی) ئەوە کو "ل هەمی جهان هەنە جزیرا بۆتان، جۆلەمێرگێ و وانێ، هەتا کوردستانا ڕۆژئاڤا، لێ ل کوردستانا باشوور، دەڤەرا نهێلێ پایتەختێ حەیرانۆکێیە؛ چونکی ناڤێ گەلەگ گۆندێن نهێلیان تێدا بوویە" (رێکێش ئامێدی، ٢٠١٠: ١٠). د بۆچوونەکا دیتر دا بو مەڵبەندێ حەیرانۆکێ، (جەمیل محەمەد شێلازی) دبێژیت: (بەشەک هەری مەزن و بەربەلاڤە ژ سترانا فۆلکلۆرییا کوردیا کرمانجی (بەهدینان، بۆتان و هەکاریان) ژلایەکێ دیڤە حەیرانۆک، سنوورێ دەڤەرا بەهدینان ددەنە نیاسین، کو ژ ڤەهاندن و گۆتنا ڤێ، ل دەڤەرێن دیتر مەرەم پێ دەڤەرا سۆران نینە (جۆتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣: ٨٩). هەر دیسان (حەجی جعفر) دبێژیت: (حەیرانۆک ل هەمی دەڤەرێن کوردستانا مەزن هەنە، چ جهێن تایبەت نینە، کو مرۆڤ بێژیت ژ ڤی جهی بەلاڤبووینە، سەبارەت دەڤەرا

بەهدینان وەها دا زانین، کو دەڤەرا نهێلێ دەولەمەندترە بۆ حەیرانۆکێ، پاشان دەڤەرا بەرواریان) (حەجی جەعفەر، ٢٠٠٧: ١٦).

ب نێرینا (ئەحمەد عەبدولا زەرۆ)ـی (بنیاتێ حەیرانۆکێ بۆ دەڤەرێن چیایی و جهێن ئاسێ ڤەدگەڕیت، ل دەمێ چوونا بێریان و لبەر تەرش و تەوالی، کچ و کوڕان حەیرانۆک بۆ ئێکودوو دگۆتن، ل دەمێ هاتینە دەشتێ، ئەڤ حەیرانۆکە بەلاڤبوون. هەورەسا ب دیتنا وی حەیرانۆک ل هەمی جهان هەیە، مینا: (دەڤەرا نێروە، ئامێدییێ، بەرواریا، سندیان، گولییان، و ل باکورێ ژی، ل جۆلەمێرگێ، بۆتان، وانێ) هەتا دگەهیتە کوردێن ل سۆڤیەتێ دژین) (ئەحمەد عەبدولا زەرۆ ، ١٩٨٧: ٧). ئەڤ بیروبۆچوونێن مە ئاماژەپێداین، پتر لسەر ئەوێ چەندێ ڕاوەستاینە، کو حەیرانۆک ل هەمی دەڤەرێن کوردستانا مەزن – هەلبەت یێن کرمانجی ئاخێڤ – هەنە، بەلێ هەر دەڤەرەکێ ب ڕەنگەکێ و ل دویڤ، زارێ خۆ ڤەگێڕاینە.

٢,٢,٣. تایبەتمەندێن حەیرانۆکێ:

هەر بەرهەمەکێ فۆلکلۆری ب نڤیسی یان ژی زارەکی، هندەک تایبەتمەندێن خۆ هەنە، ئەڤێن ل خوارێ ژی گرنگترینێن ئەوان تایبەتمەندییانە، یێن کو د حەیرانۆکێدا دهێنە دیتن و تێبینیکرن:

١. ئێک ژ "تایبەتمەندیێن هەرە گرنک ئەوە، کو ڕۆلێ ڕەگەزێ (مێ) ناڤ حەیرانۆکێدا ب ڕەنگەکێ بەرفرەهـ و بەربەلاڤ دهێتە دیتن، کو ئەڤە بتنێ دناڤ حەیرانۆکا کوردی دا هەیە" (جۆتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣: ٥).

٢. هەروەسا "پالەوانێن حەیرانۆکێ ب تنێ دوو کەسن، ئەو ژی کچەک و کوڕەک)) (حەجی جەعفەر، ٢٠٠٧: ١٠)، ژبەر کو بابەتێ سەرەکی د حەیرانۆکێدا ئەڤینیە، لەوڕا ڕۆلێ دوو کەسان دیاردبیت ئەو ژی، کچ و کوڕن.

٣. دیالۆگ "بریتیە لە هەموو ئەو قسانەی کە خەلک، وەکو ئامرازەکێ لەیەک گەیشتن لە بوارە جیاجیاکانی ژیاندا بە کاری دەهێنن"(جۆتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣: ٥). دیالۆگ ئێک ژ تەکنیکێن گرنگە د دەقێ حەیرانۆکێدا، لەوڕا حەیرانۆک ب دیالۆگێ پەیاما خۆ ئاراستەیی خواندەڤانی دکەت، کو پتر دناڤبەرا ("کچ و کوڕ" و "ژن و زەلامان") دایە، ب ڤێ ڕەنگی پەیام دهێنە ئاراستەکرن، ئەڤجا کیژک ڕەگەز دەستپێشخەرییێ بکەت، دروستە.

٤. هەر دیسان "حەیرانۆک ژلایێ ڤەهاندنێڤە پتریا ئەوان ب ڤێ دێرێ دەستپێدکەت (کوڕکو دینۆ، کچکێ دینێ، حەیرانۆ لاۆ ... هتد، هەر ژ دەستپێکێ ب شێوەیێ بانگکرنێ دهێنە ڤەهاندن، پاش هەستا ئەڤینا خۆ تێدا دەردبڕن و یا د دلێ خۆ دا ب ڕێکا حەیرانۆکێ بۆ ئەڤیندارێ خۆ دیار دکەت" (دلدار محەمەد، ٢٠٠٢: ٢١).

٥. "دانەرێ حەیرانۆکێ دیار نینە" (عەبدولرەحمان مزیری، ١٩٨٤: ٣٢). ل دەستپێکێ دانەرێ خۆ هەبوویە، بەلێ لگەل بوورینا دەمی، ناڤێ دانەری نەمایە و بەرزە بوویە.
٦. "کێش و حەیرانۆکا نێزیکی کێشێن گۆڤەندانن" (حەجی جەعفەر، ٢٠٠٧: ١٠). واتە کێشێن حەیرانۆکێ، نێزیکی کێشێن سترانێن گۆڤەندانن.
٧. "پالەوانێن حەیرانۆکێ ناڤێن خۆ یێن ب ڕاستەقینە نینن، بتنێ گازی ئێک دکەن. (کوڕۆ دینۆ، کچێ دینێ، بەژن بلندو، بەژن زراڤـ..." (حەجی جەعفەر، ٢٠٠٧: ١١).

٢,٢,٤. ئەرکێن حەیرانۆکێ:

ئەدەبیاتا فۆلکلۆری، خودان ئەرك و ئارمانجە ژ پێخەمەت گەهاندنا نامە و هزرەکێ هاتییە ئافراندن. فۆلکلۆرناس، ب بەرفرەهی ل سەر ئەرکێ بەرهەمێن فۆلکلۆری ڕاوەستیاینە و شڕۆڤەیێن خۆ ب هویری پێشکێش کرینە. ڤەکۆلەر (محەمەد یلدرمچاکار) دەربارێ ئەرکێ حەیرانۆکێ ل دویڤ بکارهینانێ و چارچووڤەیێ تێکستێ دیاردکەت و دبێژیت: (دەمێ دلێ کچەکێ دکەڤیتە کوڕەکێ یان ژی دلێ خۆرتەکێ دکەڤیتە کچەکێ، ئەو هەستێن خۆ وەکو حەیرانۆکەکێ ڤەدهوینیت و گلی و گازندەیێن خۆ ب ڕێیا حەیرانۆکێ ژ ئەڤینداری خۆ ڕا دبێژیت. گلی و گازندەیێن خۆ ل حەیرانۆکێ بار دکەت. دیسان دەمێ کچ یان ژی خۆرت ژ ئەڤینا خۆ دویر کەڤتد و د ناڤبەرا ئەواندا ئاستەنگ چێبووین یان ژی حەزکری ژیانا هەڤژینییێ پێکهینایی. هەستێن خۆ یێن دلسۆش ژ هێلا حەیرانۆکێ ئینانینە زمان. ئەڤێ چەندێ ژی، ئەرکێ نامەیا عەشقێ دایە حەیرانۆکێ.) (Yildirimçakar: 2017: 36)دیسان (ئیسماعیل بادی) دبێژیت: "کچا کورد، ڤیایە ئەرکەکێ دی ب ڕێیا حەیرانۆکێ بجە بینیت. ئەو ژی حەز دکر ئەوێ بێبەختییا ل گەل هاتییەکرن دانیتە سەر بەڕکێ و ب هەمی هێز و شیانانڤە نەڕازیبوونا خۆ ئاشکرا بکەت و بێژیتە ئەوان کەسێن بەرانبەر ڕاوەستیاین، کو دلێ وان پڕ ئەڤینە و بەردەوام ب هیڤی و خۆزینە" (بادی: 2001: 11). د ئەڤێ بیربۆچوونێدا ژی، وێرەکییا کچا کورد هاتییە بەرجەستەکرن؛ لەوڕا، پەنا بۆ حەیرانۆکێ برییە و ب زمانێ خۆ، ئەوا دناڤا دل و ناخێ خۆ گوزارشت ژێ کرییە. فۆلکلۆرناس (عەبدولعەزیز خەیات) ژی دبێژیت: "حەیرانۆك، ژ دلەکێ پاقژ و بژوین هاتینە گۆتن. گەلەك تشت د ناڤ حەیرانۆکاندا خویا دبن، وەکو ئەڤینا ڕاست و دروست، سۆز و پەیمانێن بنەجە و ڕۆلێ بەکرۆك و عەوانێت دکەڤنە د ناڤبەرا ئەڤیندارانداو دبنە ئەگەرێ تێکچوونا ئەڤینا وان و گەلەك تشتێن دی" (خەیات: 2002: 10). ئەڤێ بۆچوونێ، ئەرکەکێ مەبەستدار ب حەیرانۆکێ بەخشییە. ئەو ژی، ناڤەڕۆکەکا بارکری ژ ئاریشە و گازندەیێن ئەڤینداران و ئاشکراکرنا ئەگەرێن ب هەڤدوو نەگەهشتنێ. ئەم دشێین گرنگترین ئەرکێن حەیرانۆکێ و ڤەڕێژا ئەوان بۆچوونێن ناڤبری، ب ئەڤی شێوەیی دەستنیشان بکەن، کو ئەو ژی پێکدهێن ژ:

1. **ئەرکێ گەهاندنێ**: ئەرکێ گەهاندنا پەیاما جڤاکی و دیارکرنا خالێن باش و خراب.
2. **ئەرکێ دەربڕینێ**: ئەرکێ دەربڕینا حەز، هیڤی، کول و کۆڤانێن ڤەهینەرێ/ا حەیرانۆکێ.
3. **ئەرکێ دەروونی**: ئەرکێ نیشاندانا دەروونی و ڤالاهیییێن سێکسی ل دەڤ تاکێ کورد.
4. **ئەرکێ سالوخدانێ**: ئەڤ جۆرێ ئەرکی ب بەرفرەهی د ناڤ حەیرانۆکێدا دهێتە دیتن و ب هویری سالوخدانا جوانی و سروشتی هاتییەکرن. (ئیسماعیل: ٢٠٠١: 66 - 74) .

حەیرانۆك، وەکو جۆرێن دی یێن ئەدەبێ فۆلکلۆری، زێدەتر ژ ئەرکەکێ د ناڤەڕۆکا خۆدا هەلدگریت. لێ ئەرکێ ژ هەمییان گرنگتر، گەهاندنا نامەیا د ناخێ ڤەهینەرێ/ا حەیرانۆکێدایە.

٣. پشکا دوویێ:

پڕاکتیکا ڕۆلگێرانا ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی، د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکاندا:

د ئەڤێ پشکێدا، ل دویڤ گریمانەیا ڤەکۆلینا خۆ، ژ بۆ سەلماندنا ڕۆلگێرانا ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی یێن بێ گیان، د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتاییی یا حەیرانۆکاندا، دێ ب شێوەیەکێ پڕاکتیکی نموونەیێن پێدڤی ئینین و ئەوێ چەندێ سەلمینین کو سروشتی ب ڕەگەز و دیاردەیێن خۆڤە، ڕۆلێ خۆ یێ ب باندۆر د ئەڤی بیاڤیدا گێڕایە. پێدڤییە بزانین کو وەسفکرن بریتییە ژ سالوخدانا ڕەوش و بارودۆخێ تشتەکێ، ژ بۆ وێنەکرنا ڕوخسار و سیمایێ ئەوێ یێ ڕاستی بۆ بەرهەڤکرنێ د مێشک و هزرا گوهداریدا، ب شێوەیەکێ وەسا کو ئەو کەسە ب ڕێکا ئەوێ وەسفکرنێ، ئەوی تشتی ببینیت و هەستپێبکەت. هەروەسا وەسفکەرێ دەستهەل ژی، وەکو نیگارکێشەکێیە کو وێنە و سیمایێ تشتان، د کەڤالەکێ جواندا دکێشیت. ئەڤ چەندە ژی ل دەمێ خواندن و پڕاکتیکرنا نموونەیێن حەیرانۆکی، گەلەک ب جوانی بەرجەستە دبیت و ڕەنگڤەددەت.

٣,١. ڕەگەزێن سروشتی:

٣,١,١. ئاگر:

کچ دبێژیت:

بەژنا دەلالێ من ڕحانە
بای لێدابوو، بێن لێ ڤڕی
هەکو بیرێن تە تێنە من

ژ دلێ من دچیت ئاگر و گوڕی (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ٢٣٩)

د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، کچکێ ب مفاوەرگرتنا ژ ڕەگەزێ سەرەکییێ ئاگری، سەرەڕایی وەسفکرنا بەژن و باڵا لاوێ خۆ، ب ڕیحانێ؛ کو هەر جارەکا دی ڕەگەزەکا سروشتییە و بەحسێ بەژنا وی یا نازک و دەلال دکەت، کانێ چاوانێ یا سپەهی و بێهنخۆشە؛ لەورا دەمێ ئەڤ کچە هزر و بیرییا ئەوی دکەت و دهێتە لسەر هزروبیرێن وێ، دبێژیت: ژ دلی دچیت ئاگر و گوڕی، ئانکو ڕەگەزێ ئاگری دەرئەنجامێ گەهاندنا پەیاما واتایی و ئارمانجا ئەڤێ حەیرانۆکێیە، کو ب شێوەیەکێ مەعنەوی، ژ بەر دویرکرڤتن و غەریبیێ، ئاگر بەربوویە دلێ وێ و پێ دسۆژیت. هەلبەت ڕەگەزێ سروشتییێ ئاگری، ڕۆلێ سەرەکییێ پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، بەرجەستە کرییە و گەهاندییە خواندەڤانی.

٣,١,٢. با (هەوا):

باکەکێ دێت و هەمی دەما
پێ دهەژیتن دارێت بیرا، کولیلکێت چەما
ئەز دێ پشتی چاڤێت ڕەش و بەژنا بلند
سوتم، حەلهام، ئەز چو نەما.. (ئەحمەد زەرۆ، ١٩٨٧: ٣٠)

با یان هەوا، ئەو ژی وەکو ئێک ژ هەر چوار ڕەگەزێن سەرەکیێن پێکهێن سروشت و هەبوونێ د گەردوونیدا، ڕۆلێ خۆ د ئەڤێ حەیرانۆکێدا گێڕایە و ژ زاردەڤێ کوڕکی، دەمێ بای وەکو ڕەگەزێ بەردەوامیپێدەرێ دەستپێکرنا گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکێ، مفای ژێ وەردگریت و ئەگەرێ هەژاندنا بیر و هزرانە، کو ب ڕێکا ئەوان بیران، کوڕەک بیرییا چاڤ و بەژن و باڵا یارا خۆ دکەت و خەریبییا دویرکەڤتن و نەدیتنا ئەوێ، دبیتە ئەگەرێ نەمانا ئەوی ب شێوەیەکێ مەعنەوی کو ل ڤێرێ بەرجەستەکەرا گەهاندنا واتایا ئەڤێ حەیرانۆکێ، د ئارستەیێ نەمان و ژدەستدانا یارکا خۆ دایە.

٣,١,٣. ئاخ (خاک):

کوڕکۆ دینۆ:
میرێ شاخێ
ڕەخت و فیشەک لسەر کەماخێ
سێ ئەهد و قرار ل من کەتبن
یان بۆ تە مە یان بۆ ئاخێ (عەبدولعەزیز خەیات، ٢٠٠٢: ٦٦)

د ئەڤێ نموونەییێدا ژی، ئاخێ ڕۆلێ چارەنڤیسی ، وەرچەرخانی و ڤەبر د ب ئارمانج گەهاندن و بەرجەستەکرنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێدا گێڕایە؛ ئەو دەمێ کچ پەیاما خۆ دگەهینیت و ئاراستەیی کوڕکی دکەت و ب پەسنداین و سالوخدانا بەژن و باڵ و مێرخاسی و عەگیدییا لاوێ خۆ، دبێژیت سۆز و پەیمان بیت، ئەگەر ئەز نەبمە ڕسق و نەسیبێ لاوێ خۆ، دێ بمە مێهڤانا ئاخێ؛ ئانکو دێ

ئاخ وەکو ڕەگەزەکێ سەرەکی و پێکهێنێ سروشتی، من هەمبێزکەت و بێی گەهنشتنا ب لاوێ خۆ، دێ مرم و نامینمە د ئەڤێ ژیانێدا. کەواتە ل ڤێرێ ڕۆلێ ڕەگەزێ ئاخێ د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاماما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، یێ وەرچەرخانی و ئارمانجدارە.

٣,١,٤. ئەسمان:

کوڕۆ دینۆ:

ئەل سەر بانی، تو ل سەر بانی
تە دەرسوک سور و جەمەدانی
من تو چەند دڤێی، تو نزانی!!
بەلێ خوزی ئەز و تو ببابنە، (لەیل و مەجریم)
کەتباینە ڤی ئەسمانی (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١٦٠)

ئەسمان ژی وەکو ڕەگەزەکێ دیار و بەرچاڤێ سروشتی، یێ بێ بەهر نەبوویە د ڕۆلگێرانا گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکاندا. د ئەڤێ نموونەییێدا کو کچ ڤەدگێریت، ب سالوخدان و پەسندایین و دیارکرنا ئەڤین و حەزژێکرنا ڕادەبەدەرا بۆ لاوکێ دلێ خۆ، خۆزییێ دخوازیت کو ببنە وەک دوو ستێرێن ب ناڤ لەیل و مەجنوون و ئەسمان ئەوانا بحەوینیت و هەمبێز بکەت. د ئەڤێ نموونەییێدا، ئەسمانی وەکو ڕەگەزەکێ سروشتی، ڕۆلێ ب ئارمانج گەهاندنێ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ هەیە، کو هیڤی و خواستەکا ئەڤینییا ئەڤان هەردوو کوڕ و کچان، ب ڕێکا ئەڤی ڕەگەزێ دگەهیتە ئارمانجا خۆ.

٣,١,٥. ستێر:

کوڕکۆ دینۆ:

خەلک و عالەمێ ل سەر بانا خەوا خۆش کر
ستێرا سبێ هات و ل مە گەش کر
من نەزانی تو نەفەرێ دەولەتێ بووی
تە ل سەر رێکا خۆ، بەختێ من رەش کر (عەبدولعەزیز خەیات، ٢٠٠٢: ١١٠)

ستێر وەکو ڕەگەزەکێ سروشتی، د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا دوو ڕۆلان، د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتاییدا دگێریت؛ یا ئێکێ کو ڕۆلێ گەشاتی و گەشبینیێ بۆ ڕوهنکرنا ڕێکا کچکێ کو بانگا کوڕکی دکەت و ئەڤ ستێرە دبیتە ناڤگینا دناڤبەرا هەردوویاندا، هەروەسا ژی، هاتنەکا بلەزا ئەڤی کوڕی و پشتی هنگی ژی بەرزەبوونا ئەوی وەکو هاتنا ستێرا سپێدێ، کو بلەز بەرزە دبیت؛ کچک دبێژیتێ کو ب ئەڤێ هاتن و چوونا تە یا بلەز، وەک نەفەرەکێ دەولەتێ – مەبەست پێ ئەوێ د کاروبارێن دەولەتێدا ئەرکێ خۆ دگێریت – نە من تێر تو دیتی هەروەسا ژی تە، ئەز بەندەوارکرم و ئێخستمە داڤێن ئەڤینا خۆ و پشتی هنگی ژی، تە بەختێ من ڕەشکر و تووشی ڕەشبینیێ کرم. کەواتە ڕۆلێ ئەڤی ڕەگەزێ

سروشتی د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا ژ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا واتایا وێ، ڕۆلەکێ کاریگەر و دوولایەنەیە.

٣,١,٦. کانی:

کچێ دینێ:
کانییا گوندێ مەوۆ کەڤزێ گرتی
سینگێ تە عەڤدالەکا خودێ خوناڤ گرتی
خوزیکا وێ ڕۆژێ، وەختێ منو کچا دەلال،
سوحبەت گرتی... (ئەحمەد زەرۆ، ١٩٨٧: ٣٨)

د نموونەیەکا دیترا بەرجەستەکەرا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکێ، کو ڕەگەزێ سروشتییێ "کانی"یێ ڕۆلێ خۆ دگێڕیت، کوڕک کچکێ دئاخێڤیت و ب مفاوەرگرتنا ژ کانییێ، ئەو هزرا خۆ یا دەربارەیی جەستەیێ کچکێ، بەرچاڤ دکەت؛ کانێ چاوانێ کانیک ل دەمێ مفاژێ نەوەرگرتنێ کەڤز دگریت، هەروەسا ژی سینگێ کچکێ، خۆناڤ دگریت – هەلبەت مەبەستا کوڕکی ل وەکو ژ گۆتنێن پشتی هنگی خویا دبن، دەستلێنەدان و حەنەک نەکرنا لگەل کچکێ، بووینە ئەگەرێ خۆناڤ گرتنا سینگێن وێ – ئانکو ل ڤێرێ ڕەگەزێ سروشتییێ کانیکێ بوویە بەرجەستەکەر و گەهێنەرا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، کو کوڕ ب بیرئانینا دەمێن خۆشێن بووری لگەل ئەوێ کچکێ، خۆزییان بۆ سینگ و بەرێن کچکێ ڕادهێلیت.

٣,١,٧. چیا:

کوڕکو دینۆ:
وەرە بچینە کەڤنە وارا
ل ناڤ چیا و داروبارا
ئەم نەشێین بژین
ل ڤان دەشتا ل ڤان وارا (ڕێکێش ئامێدی، **2010**: ٨٢)

چیا وەکو ڕەگەزەکێ گرنگێ سروشتی، خودان تایبەتمەندی و ساخلەتێن گرنگە بۆ گەلی کورد. کچک د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، کوڕکی دئاخێڤیت و ڤەدگەڕیتەڤە بۆ نۆستالژیا ڕابردوویی دناڤبەرا خۆ و ئەویدا؛ ب ئەوی شێوەیی کو سەرەڕایی هەبوونا بیرهاتنێن خۆشێن هەردوویان ل چیا و دەڤەرا ئاسێ یا چیایی، ئەڤ ڕەگەزە بوویە هۆکار و جهێ مفا ژێ وەرگرتنێ بۆ حەز و خواستەکێن ئەوانا، کو زوی ب زوی کەسەکێ ئەو نەددیتن. لەورا ل ڤێرێ ڕەگەزێ سروشتییێ چیایی، شیایە ببیتە بەرجەستەکەر و گەهێنەرەکێ بهێز، ژ بۆ پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، کو ڕۆلەکێ نۆستالژیایی و پاراستنا نهێنییا ئەڤان هەردوو ئەڤینداراندا گێڕایە، ئەڤە بەروڤاژی ڕەگەزێ سروشتییێ دەشتێ کو ل دویماهیکا ئەڤێ نموونەیێ، نەشیایە ببیتە هۆکارێ پاراستنا ئەوانا.

٣,١,٨. گول:

کچ دبێژیت:

ئەز گولم یا ب گولێ ڤە
ئەزا وێ تاکێ ب هنداڤ رێ ڤە
من کەس نەڤێتو ژ حەیرانی پێڤە (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ٩٨)

گول وەکو ڕەگەزەکێ سروشتی، هێمایێ جوانی و نازکێیە و ب جوانی و بێهنخۆشییا خۆ، دبیتە ئەگەرێ بێهنفرەهییا مرۆڤی. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، کچک د پەسندایینا جوانی و نازکییا خۆ، ژ بۆ گەهاندنا پەیاما واتایی یا مەبەستا خۆ، مفای ژ ئەڤێ ڕەگەزێ سروشتی وەردگریت و ڕادەیێ سپەهییاتی و کوبارییا خۆ، ب پیڤەرێ گولێ دکێشیت و دبێژیت کو جوانییا من یا بەرچاڤە. هەروەسا ب ڕێکا ئەڤێ گولێ، مەبەست و ئارمانجا گۆتنا خۆ ژی ب شێوەیەکێ ڤەڕێ ب دویماهیک دئینیت، کو ئەو ژی ئەڤینداری ئەوێ حەیرانە و دڤێت ب تنێ بۆ وی بیت.

٣,١,٩. دار:

من تو دیتی د ناڤ دارا
رابە بچین جهکێ جارا
شەیتانێن گوندێ مە
جاسیسن ل بەر دیوارا (ئەدیب عەبدوللا، ٢٠٠٦: ١٠٤)

دار یان داروبار، وەکو ڕەگەزەکێ سروشتی، دناڤا حەیرانۆکاندا بەرجەستە دبیت و هەروەسا ژی، ڕۆلێ خۆ د گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەواندا ژی، دگێڕیت. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، کوڕک کچکێ دئاخێڤیت و پشتی دیتنا ئەوێ د ناڤا داروباراندا، داخواز ژێ دکەت بۆ ئەوێ چەندێ کو خەلکێ مایتێکەر و تێکدەرێن گوندی مایێ خۆ ل ئەوانا نەکەن، بچنە ئەوی جهێ جاران، کو ل دویڤ سیاقێ ئەڤێ حەیرانۆکێ، بەحسێ جهەکێ ب داروبارێ ڤەشارتی و دویر ژ چاڤێن خەلکێ گوندییە؛ ب گۆتنەکا دی، ئەم دشێین بێژین کو ڕەگەزێ سروشتییێ دار – داروباران –، ڕۆلەکێ دوو لایەنە ژ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ دگێڕیت؛ کو ئەو ژی ڕۆلێ نەپەنییێ ئەڤی ڕەگەزێ سروشتییە بۆ ژڤان و حەزێن دلێن ئەوانا، هەروەسا ژی ڕۆلێ دویرێخستنا سەرەنج و مایتێکرنا خەلکێ مایتێکەر و بەکرۆکێ گوندییە بەرامبەری ئەوانا.

٣,١,١٠. کەڤر:

ئەز نە گولم نە نێرگزم
ئەز کاغەزەکا حوبەر دزم
هنگی تەرکا بەژنا بلند بکەم
خووێ شین بیت

کەڤر ب حەلیت
هێستر بزێتن (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١١٧ – ١١٨)

د ئەڤێ نموونەیێدا، مفا ژی ڕەگەزێن نەزیندی و یێ زیندییێ – هەر چەندە ڤەکۆلینا مە ب تنێ لێکۆلینکرنا یێن نەزیندی وەردگریت، لێ ل ڤێرێ ژ بۆ هاریکارییا شرۆڤەکرنێ هاتییە گۆتن – سروشتی هاتییە وەرگرتن، کو گول، کەڤر و ماهینە. هەلبەت مەبەست و ئارمانجا مە ژ کۆدێ واتاییێ ئەڤێ حەیرانۆکێ، پەیڤا کلیلییا کەڤرە. کچک بەرێ ئاخڤتنا خۆ ئارستەیی لاوکێ خۆ دکەت و دبێژیت: ئەز دێ هنگی تەرکا تە کەم، کو خوێ شین بیت، کەڤر بحەلییێت و هێشتر ژی بزێت. بێ گومان ئەڤ هەر سێ کار و کریارە ژی، ژ ئەستەمانە کو ب هێچ ڕەنگەکێ ناگەهنە ئەنجامی و بێ مفانە. کچکێ ژ بۆ ڕادەیێ بێ سنوورێ ئەڤین، شەیدایی و دلکەڤتنا خۆ بۆ لاوکێ خۆ، ئێک ژ مەرجێن وێ ئەوە کو کەڤر ڕەگەزێ سروشتییێ کەڤری، بحەلییێت؛ هەلبەت ئەم دزانین کو ئەڤ چەندە یا ئەستەمە. ل ڤێرێ بهێزییا کارتێکرنا ئەڤی ڕەگەزێ سروشتی د گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، تشتەکێ گەلەک کاریگەر و پێشچاڤە.

٣،١،١١. دەشت:

کچک دبێژیت:
ئەڤرۆ هەفتە سوبە هەشتە
ڕێکا گەلی لبەر من دەشتە
هەچی ئەردێ لاوکێ من لێ،
ئەو ئەرد لبەر بەحەشتە (ئەحمەد زەرۆ، ١٩٨٧: ١٥)

دەشت وەکو ڕەگەزەکێ سروشتییێ کەسک و بەرفراوانێ دلڤەکەر، جهێ ئارامی و دلخۆشییا مرۆڤییە ژ بۆ تەناهییا مێشک و ناخ و دەروونی. کچک د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، ب مفا وەرگرتنێ ژ دوو ڕەگەز و پەیڤێن دژواتا یێن سروشتی؛ گەلەک ب جوانی مەبەست و پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ بۆ مە بەرجەستە دبیت، کو ئەو ژی لێکچواندنا گەلی وەکو ڕەگەزەکێ سروشتییێ دژوار و ئاسێ بۆ دەشتێ، وەکو ڕەگەزەکێ سروشتییێ پان و بەرینە. هەلبەت ئەڤ مفا وەرگرتنە ژی ژ بۆ ئەوێ چەندێیە کو کچکێ دڤێت بێژیت، هەمی ئاستەنگ و ڕێگری بۆ من، ژ بۆ گەهشتنا بۆ ئەو جهێ لاوکێ ئەوێ لێبیت، د سادە و ساناهینە و ئەو جهە د گۆپیتکا جوانی و خۆشییێدایە، کو ئەو ژی بەهەشتە.

٣،١،١٢. هەیڤ:

چاردە شەڤی چاردە شەڤی
هەیڤا گوندێ مە چاردە شەڤی
چاردە شەڤی ناچیت ئاڤا
بێر و تەرازی هاتن هنداڤا

هەچیێ یارکرک ل گوندی هەبیت،
هەتا سپێدێ خەو ناچیت چاڤا... (ئەحمەد زەرۆ، ١٩٨٧: ١٣)

هەیڤ وەکو ڕەگەزەکێ سروشتی، هەر ژ سەردەمێن کەڤن جهێ گرنگیپێدان و مفا وەرگرتنێ بوویە ژ بۆ خەلکی ب گشتی و هەلبەستڤانان ب تایبەتی، ئەو ژی ژ بەر جوانی و سەرەنجڕاکێشییا ئەوێ. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، مفا ژ ڕەگەزێ سروشتییێ هەیڤێ، لگەل دیاردەیەکا سروشتییا گرێدایی ب ئەڤی ڕەگەزی ژ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا وێ هاتییە وەرگرتن. کوڕک د ئەڤێ حەیرانۆکێدا، یارکا خۆ ب هەیڤا چواردە شەڤی لێکدچوێنیت، کانێ چاوانێ ئەڤ هەیڤە ل شەڤێ دەردکەڤیت و جوانییێ ددەتە جیهانێ، هەروەسا ژی بۆ وی دبیتە ئەگەرێ ڤەڕڤیانا خەوێ ژ چاڤێن ئەوی و هزروبیر و دالغەیان.

٣,١,١٣. شکەڤت:

مازی چنێت گوندێ مە، چوونە مازییا
بەربوونە دەوروپشتێت، ڤان گەلییا
ئەز و دەلالێ دلێ خۆ چووینە شکەفتەکا تاری
کەتینە حەنەک و یاری و کەیف و لاقردییا (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ٣٦٧ – ٣٦٨)

شکەڤت وەکو حەوینگەهـ و ڕەگەزەکێ سروشتی، ڕۆلەکێ بەرچاڤ و گرنگ د ژیانا خەلکێ گوندنشینێن کورد، ب درێژاهییا مێژوویێ هەبویە. هەر وەک بەری نوکە مە ئاماژەپێدای، حەیرانۆک ژدایکبوویا سروشت و ڤەگێڕانا خەلکێ گوندان و دەڤەرێن چیاییە؛ لەوڕا بێ گومان دێ کاریگەری و باندۆرا خۆ لسەر بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان هەبیت. کچک د ئەڤێ نموونەیێدا، ب مفا وەرگرتنا ژ ڕەگەزێ سروشتییێ شکەڤتێ کو جهەکێ پاراستی و تارییە، ئەو لاوکێ خۆ چووینە د ناڤدا و ئەوا کو دل و دەروونێ ئەوانا ڤیایە، ئەنجامداینە. کەواتە ل ڤێرێ شکەڤت دبیتە ئەگەر و هاریکار ژ بۆ ئارمانجا کچکێ و کوڕکی بۆ بەرهەمێ دل و حەزێن ئەوانا.

٣,٢. دیاردەیێن سروشتی:

ل ڤێرێ ژی دێ هندەک نموونەیێن پێدڤی ژ دیاردەیێن سروشتی یێن بێ گیان، ژ بۆ سەلماندنا بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان، ئینین.

٣,٢,١. شەڤ و ڕۆژ:

ناڤێ گوندێ مە بەرشەمە
ب شەڤێ کەیف و ب رۆژێ خەمە
خوزی مرادا من و تە حاسل ببا
ئەز ئێخسیرا جانێ تە مە (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١٣٧)

شەڤ و ڕۆژان، وەکو دوو دیاردەیێن سروشتی، کاریگەرییا خۆ لسەر ژیانا هەمی بۆنەوەران هەنە. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، ئەڤان هەردوو دیاردەیان،

ڕۆلەکێ کاریگەر د بەرجەستەکرنا پەیاما واتایی یا ئەوێدا گێڕایە، ب ئەوی شێوەیی کو ل شەڤێ، دونیا تاری دبیت و ل ڕۆژێ دونیا یا ڕوهنە؛ هەلبەت ئەو تاریاتییا شەڤێ، دبیتە ئەگەرێ ب هەڤگەهشتن و شادبوونا کوڕ و کچین گوندی و مرادا دلێ ئەوانا بجهدهێت و ل ڕۆژێ ژی، ئەڤ چەندە بۆ خەم و کۆڤانان دهێتە گوهۆڕین؛ چونکی دونیایا ڕوهنە و نەشێن ئەوا د دلێ خۆ دا، بێژن و دەربڕن. ب گۆتنەکا دی، ئەڤان هەردوو دیاردەیێن سروشتی شیاینە ببنە ئەگەرێ گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، ب تایبەتمەندیێن خۆ کو تاریاتی و ڕوهنینە.

٣,٢,٢. باران:

کچ دبێژیت:

خوزیکا بارانەک هاتبا

خانیکێ هەنێ هەڕفاندبا

دا من لاوکێ خۆ تێرا دیتبا (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١٦٠)

د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، دیاردەیا سروشتییا بارانێ، ڕۆلەکێ هیڤیخوازنە و ئێکلاییکەر ژ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەوێ گێڕایە. ب ئەوی شێوەیی کو کچک ل ڤێری خوازیارا هاتنا بارانەکا بهێز و دژوارە، ژ بۆ ئەوێ چەندێ کو ئەڤ دیاردەیا سروشتی، ببیتە ئەگەرێ هەڕفینا خانییەکێ بەرامبەری مالا لاوکێ خۆ، ب تنێ بۆ ئەوێ چەندێ کو ئەوی تێرا ببینیت.

٣,٢,٣. بەفر:

کچ دبێژیت:

بەفرا سەرێ چیا ل مە حەلیا

دەوسا پەزێ کویڤی لێ گەریا

دەستێ من و کوڕە لاوکێ من

ژێک ڤەقەتیا (عەبدولعەزیز خەیات، ٢٠٠٢: ١٠٧)

د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، دیاردەیا سروشتییا بەفرێ، ڕۆلێ بەرجەستەکرنا ب هەڤنەگەهشتن و ڤەقەتیانا دناڤبەرا کچکێ و کوڕە لاوکێ ئەوێدا گێڕا، ئانکو چاوانێ بەفر ل سەرێ چیا هێدی – هێدی دحەلییێت و نامینیت، هەروەسا ژی پەیوەندییا دویرکرڤتنا ژ ئەڤینداران ژی، بەرەڤ دویرکەڤتنێڤە دچیت. کەواتە ئەم دشێین بێژین کو د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، دیاردەیا سروشتییا بەفرێ، ڕۆلێ بەرجەستەکرنا خەمگینێ ڤەقەتیانێ دناڤبەرا دوو ئەڤینداراندا، گێڕا و پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ گەهاندییە.

٣,٢,٤. ڕۆژغەیرین:

خوزی هەر رۆژ یا غەیری با

کولانا مالا مە هەر یا تاری با

دلێ من ب خەنجەرێ هنجنیبا

نەکو یارکا من مالێت خەلکی با (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١٢)

ڕۆژغەیرین وەکو دیاردەیەکا سروشتی، ل وی دەمییە کو هەیڤ دکەڤیتە دناڤبەرا ڕۆژ و ئەردیدا. سەبارەتی چاوانییا ڕۆلگێڕانا ئەڤێ دیاردەیا سروشتی د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێدا، هەر وەک ژ سیاقێ ئەوێ یا خویا، ئەم دشێین بێژین کو کوڕک ل ڤێرێ هیڤی و داخوازییا ژ دلا وی، ئەوە کو ئەڤ دیاردەیە، ب بەردەوامی ڕوبیدەت و کولانا ئەوانا هەر یان تاری با – هەلبەت ل دویڤ نموونەیێ، مالا ئەڤیندارا وی د کولانا ئەواندایە – ئەڤ خواستەکا کوڕکی ژی، ژ بەر ئەوێ چەندێیە، یارا وی نەچیتە مالا جیرانان، کو ب ئەوێ چوونا کچکێ بۆ مالێن جیرانان، ئاگر ب دلێ ئەوی دکەڤیت و دلێ وی پارچە – پارچە دبیت. ب گۆتنەکا دی، دیاردەیا ڕۆژغەیرینێ بۆ ئەڤی کوڕی، وەکو پرۆسەیەکا ب مفا و دلخوازا ئەوییە.

٣,٢,٥. ساڵ:

کچێ جانێ نە تو کورتی نە درێژی
سالا ل بەر دانێ ڤێ سالێ
من و تە یێ خۆ پێک گرتی
تو ب قدارێ بەژنا منی (ئەدیب عەبدوللا، ٢٠٠٦: ١٠٥)

ساڵ وەکو دیاردەیەکا سروشتی کو ژ دوازدە هەیڤ و سێ سەد و شێت و پێنج ڕۆژان پێکدهێت، ئەو ماوەیێ زەمەنییە کو کارتێکرنا خۆ لسەر مرۆڤ، ڕویدان و ڕەوش و کاودانێن ژیانێ هەیە. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا ژی، ئەگەر ئەم تەماشەیی ڕۆلێ ئەڤێ دیاردەیا سروشتی بکەین، دێ بینین ساڵ دبیتە خالا دروستکرنا گوهۆڕینێ و دلخۆشکەر و دیارکەرا سالوخەت و وەسفدانا دناڤبەرا دوو ئەڤینداراندا، کو بەرجەستەکەرا مەبەست و ئارمانجا ئەڤێ حەیرانۆکێیە کو کوڕک دبێژیتە کچکێ، تو نوکە ب بەژن و باڵا خۆڤە تەمەتی منی و ئەم بۆ ئێک د گونجایینە.

٣,٢,٦. بهار:

کچک:
باران بارانێن بهارا
مالا بارکر، دانا وارا
خودێ خرابکەت، مالا مەزنێت ڤی زەمانی
هەکو لاوکێ من دایە، بەراهیا ڤان دەوارا (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ٢٠٠)

بوهارا وەکو ئێکەمین وەرزێ ساڵێ و خەملێنەرا سروشتی، وەکو دیاردەیەکا سروشتی ب هاتنا بارانان و شینکرنا سروشتی یا بناڤودەنگە. د ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا، کچ گازندەیان ژ وەرزێ بوهارێ و ئەو بارانێن کو ل ئەڤی وەرزی دهێن دکەت؛ چونکی دبنە ئەگەرێ ئەوێ چەندێ کو لاوکی وێ، لگەل کاروانییان چوویە

و بوویە هۆکارێ دروستبوونا خەریبییا ئەڤێ کچکێ. ئانکو وەرزێ بوهارێ وەکو دیاردەیەکا سروشتی ب بارانێن خۆڤە، بوویە بەرجەستەکەرا پەیاما واتایی یا ئەڤێ نموونەیێ و مەبەستا سەرەکییا ئەڤێ حەیرانۆکێ، کو دویربوون و خەریبییا دوو ئەڤێندارانە ژ هەڤدوو، ل ڤێرێ هۆکارێ ئەوێ چەندێ ژی، دیاردەیا سروشتییا بوهارێیە.

٣,٢,٧. هاڤین:

دلێ من یێ کول و برینە

روندکێن من تێن رویبار و کانینە

دلکێن خوش بهارە

یێن نەخۆش هاڤینە (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ٦٦)

د ئەڤێ نموونەیێدا، وەرزێ هاڤینێ ڕۆلەکێ سەرەکی و کاریگەر ژ بۆ بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ حەیرانۆکێ، گێڕایە. ل ڤێرێ هاڤین وەکو دیاردەیەکا سروشتی، ب ڕۆلگێڕانا ڕادەیێ نەخۆشییێ و نوینەرایەتییا دلنەڕەحەتی، خەمم گریان و دەروونەکێ نەئارام دکەت. ئەگەر ئەم سەحکەینێ، کچک برینا دلێ خۆ و ڕۆندک باراندنا خۆ گرێددەتە وەرزێ هاڤینێڤە کو وەرزەکێ خودان گەرم و گوڕییەکا دژوارە، ئەڤە بەروڤاژی وەرزێ بوهارێ کو ل ڤێرێ، نوینەرایەتییا هەست، دل و ڕەوشێن خۆش و شاد دکەت.

٣,٢,٨. پاییز:

کچک دبێژیت:

شەڤێن پاییزا چەند درێژن

کلیلکێن دەرگەها د بێ ئاسنن

سەبەبا گرتن و کوشتنا لاوکێ من یار و ژنن (ڕێکێش ئامێدی، 2010: ١٩٤)

وەرزێ پاییزێ وەکو وەرزەکێ خودان شەڤێن درێژ، تایبەتمەندییەکا جیاواز ل چاڤ وەرزێن دیرێن سالێ هەیە، کو وەرزێ بووراندنا شەڤبێرکانە. ل ڤێرێ کچک ئاماژەیێ ددەتێ، لاوکێ وێ ژ بەر درێژبوونا شەڤێن ئەڤی وەرزێ سالێ و چوونا وی بۆ ژڤانان لگەل کچ و ژنان، دبیتە هۆکارێ گرتن یان کوشتنا ئەوی. کەواتە وەکو بۆ مە ئاشکرابوویی، وەرزێ پاییزێ وەکو دیاردیەکا سروشتی، ڕۆلەکێ بەرچاڤ د بەرجەستەکرنا چارەنڤیسێ ئەڤی کوڕی و گەهاندنا پەیاما واتایی یا ئەڤێ نموونەیا حەیرانۆکێدا گێڕایە، کو دەرئەنجامێ هاتنا ئەڤێ دیاردەیا سروشتی – وەرزێ پاییزێ – مالوێرانی و هەتا ژناڤچوونا کوڕکی تێدایە.

٣,٢,٩. زڤستان:

کوڕکۆ دینۆ...

زڤستان هات یا ب سەرمایە

ئەڤینا من و کورکێ دەلال یا ڤەمایە
یا ژ خەلکی ڤە
دلکێ مە ژ ئێک مایە (عەبدولعەزیز خەیات، ٢٠٠٢: ٧٠)

وەرزێ زڤستانێ ژی وەکو دویماهیک وەرزێ ساڵێ، ب سڕ و سەقەما خۆ یا بەرنیاسە. ئەڤ دیاردەیا سروشتی دەمێ دهێت و دەرئەنجامێ وێ ژ بەفر بارینێ خویا دبیت، دبیتە ئەگەرێ داپووشینا سروشتی ب کراسەکێ سپی و ڤەشارتن و نەپەنیکرنا گەلەک ڕەگەز و دیاردەیێن سروشتی. ل ڤێرێ کانێ چاوا ئەڤ دیاردەیا سروشتی ب ئەڤی ڕۆلێ داپووشێنەر ڕادبیت، کچک کوڕکی دئاخێڤیت و ئاماژەیێ ب ئەڤینا خۆ و ئەوی دکەت، کو ئەو حەزژێکرنە ژی یا دناڤا دلێ ئەواندا و نەبەرجەستەیە و خەلک نابینیت، کانێ چاوانێ ئەو تشتێن ب بەفرێ دهێنە نخاڤتن، ناهێنە دیتن؛ لەوڕا د ئەڤێ نموونەیێدا زڤستانێ ب ئەڤان تایبەتمەندیێن خۆڤە، گەهێنەرا ئەوێ پەیاما واتایی یا د ناخێ کچکێدایە کو مفا ژ دیاردەیا هەرە سەرەکییا ئەڤی وەرزی کو هەر دووبارە دیاردەیا سروشتییا بەفرێیە، هاتییە وەرگرتن.

٤. ئەنجام:

١. ژ بەر سروشت و پێکهاتا ناڤەڕۆکا حەیرانۆکان، کو ژدایکبوونییا ژینگەهـ و سروشتی چیاییێ کوردستانێیە، هەتا ڕادەیەکێ مەزن بەرژەنگ و کاریگەرییا سروشتی ب ئەڤی جۆرێ فۆلکلۆریڤە د خویا و ئاشکرانە.
٢. ڕەگەزێن سروشتی، ڕۆلەکێ مەزن د بەرجەستەکرن و گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکاندا دگێڕن و دبنە ئەگەرێ مەبەستداری و ئارمانجدارییا پەیاما حەیرانۆکێ.
٣. حەیرانۆک نامەیێن ئەڤینداران دناڤبەرا کوڕ و کچاندا، لەوڕا ئەڤ هەر دوو ڕەگەزە ب شێوەیەکێ کاریگەر و داخبارانە مفای ژ ڕەگەزێن سروشتی بۆ گەهاندنا پەیام و حەز و ویستێن خۆ وەردگرن.
٤. سەبارەتی دیاردەیێن سروشتی ژی، هەلبەت وەک مە دویڤچوون بۆ کری، نە د ئاستێ ڕەگەزێن سروشتی بووینە بۆ پێڕابوونا ڕۆلێ گەهاندنا پەیاما واتایی یا حەیرانۆکان، هەلبەت ب یێن ئەرێنی و نەرێنیڤە.
٥. کوڕ و کچ د ئاخڤتن و گۆتنێن خۆ یێن پەیوەندیدار ب پرسێن گرێدایی ب ناخ و دەروونێ خۆڤە، بۆ داڕێتن و گەهاندنا مەبەست و ئارمانجا خۆ، مفای ژ دیاردەیێن سروشتی د حەیرانۆکاندا وەردگرن.

٥. لیستەیا ژێدەران:

١. پەرتووک:

١.١ ب زمانێ کوردی:

١. ادیب عبدالله، ٢٠٠٥. حەیرانۆک نامەیێن ئەڤینداران، بەرگێ ئێکێ، چاپخانەیا هاوار، دهۆک.
٢. ئیدریس عبدوللا، ٢٠١٤. ئەدەبی مللی و فۆلکلۆری، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەجی هاشم/ هەولێر، هەولێر، ٢٠١٤.

٣. اسماعیل بادی، ٢٠٠١. حەیرانۆک ژتورێ زارگۆتنا کوردان – ڤەکۆلین ودەق، چاپخانا: خەبات، دەزگەهێ چاپ و وەشانی موکریانی، دهۆک.
٤. ئەحمەد عبدلله زەرو، سترانا لیریکی (حەیرانۆک)، چاپا ئێکێ، چاپخانا الزمان، بغداد، ١٩٨٧.
٥. ئامێدی، ڕێکێش (2010). بەرگێ ئێکێ، حەیرانۆکێت کوردی. چاپخانەیا خانی، سپیرێز، دهۆك.
٦. جەعفەر، حەجی (2007). قەفتەکا سترانێت فۆلکلۆری ل دەڤەرا بەهدینان. چاپخانەی حەجی هاشم، دەزگای ئاراس، هەولێر.
٧. عبدالعزیز خیاط، ٢٠٠٢. حەیرانۆک، چاپا ئێکێ، چاپخانا وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.
٨. جمیل محمد شێلازی، ٢٠٠٨. سالۆخەت د حەیرانۆکان دا، چاپخانا خانی، ژ وەشانێین ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهۆک.
٩. نعمت الله حامد نهێلی، ٢٠٠٧. ئاوازێن خامەی، چاپخانا هاوار، ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهۆک، ٢٠٠٧.

١,٢. ب پیتێن لاتینی:

١. Surûş, Ebdulkerîm (2016). Gilî û Gazinên Evîndaran. Stanbol: Nûbihar..

2. نامەیێن ئەکادیمی:

٢,١. نامەیێن ماستەرێ:

١١. جوتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣. (ناڤەرۆکا حەیرانۆکا کوردی) ڤەکۆلینەکا (وەسفی - شلوڤەکار) یێە، ناما ماستەرێ، زانکویا دهۆک، سکولا ئادابێ، پشکا زمانێ کوردی.
١٢. دلێر کەمال ئەحمەد، ٢٠٢٢. بەرجەستەبوونا ململانا هێزێن هەڤدژێن درامایی د حەیرانۆکێدا، نامەیا ماستەرێ، فەکۆلتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ.
١٣. فاضل مەجید، ١٩٩٠. سروشت لە شیعری گۆراندا، نامەی ماستەر، زانکۆیی سەلاحەددین، کۆلێجی ئاداب.
١٤. کوێستان جەمال سەلام، ١٩٩٦. سروشت لە شیعری نوێی کوردیدا (١٩٣٩-١٩٦٠)، نامەی ماستەر، زانکۆیی سەلاحەددین، کۆلێجی ئاداب.

٢,٢. ب پتێن لاتینی:

١٥ Yildirimçakar, Mehmet (2017). Heyranok di ebebiyata kurdî gelêrî de. Mûş: Zanîngeha Mûsê ..

٣. گۆڤار:

٣,١. ب زمانێ کوردی:

١٦. دلدار محەمەد، ٢٠١١. ریپورتاژەک لدۆر حەیرانۆکێ سوزو ئەڤینداری ب سترانکی، گۆڤارا هەلبەست، ژمارا (٧)، چاپخانا خانی، دهۆک.
١٧. عبدالرحمن مزوری، ١٩٨٤. حەیرانۆکێد کوردی و رۆمانسییێدا ئەسپانی، گۆڤارا بەیان، ژمارە (١٠٠)، تشرینی دووەم.

٣,٢. ب زمانێ فارسی:

١٨. صادق ابرهیمی کاوری (دکتر) و رحیمه چولانیان، ١٣٩٢. مقایسه موضوعی وصف طبیعت در شعر فارسی و عربی، مجلەی ادبیات تطبیقی، دوره چهارم، شمارەی دوم.

كيفية توظيف العناصر والظواهر الطبيعية لتجسيد وإيصال المعنى في (حيرانوك)

أ. د. شڤان قاسم حسن
قسم اللغة الكردية، كلية التربية الأساسية، جامعة زاخو، إقليم كردستان، العراق

الكلمات المفتاحية الفلوكلور، عناصر الطبيعة، ظواهر الطبيعة، حيرانوك ، إيصال المعنى.

Crossref doi https://doi.org/10.51345/.v36i2.1080.g548

الملخص:

منذ قديم الزمان تأثر الإنسان في جميع مراحل حياته بجوهر الطبيعة وجمالياتها، حيث كان يأخذ التذوق والإحساس بالجمال من جماليات الطبيعة وتجلياتها. نظراً إلى جمال الطبيعة وتأثيرها الساحر، وقد أحدث هذا الأمر تغييرا جذرياً في نفسه ومن هذا المنطلق نستطيع أن نقول بأن الطبيعة وكافة مظاهرها الخلابة، أصبحت مصدراً للإلهام والتمثيل للكتاب والأدباء والفنانين بصورة عامة. وقد أثر ذلك على نتاجاتهم الأدبية. ومما لا شك فيه أن الأدب الفلكلوري يعتبر خزينة مليئة للأدب الشفوي من جانب الحكاية من كافة جوانبها، مثل العادات والتقاليد للمجتمع. والفلكلور له علاقة وطيدة بجوانب الحياة والأمم، فكان هناك تأثير مباشر للطبيعة وجمالها على نفس الأديب عامة والشاعر على وجه الخصوص.

ويعتبر الحيرانوك أحد أهم معالم الأدب في الفلكلور الكردي، وقد تجسدت فيه الأحاسيس والمشاعر والمحبة بين الفتى والفتياة وهناك قصائد وقصص جسدت المحبة بين الجنسين في حيرانوك. وهذه النصوص التي جاءت بطريقة حيرانوك دفعت المستمع إلى أن يستشعر جماليات الطبيعة وبسحرها، إذ كانت الطبيعة مصدراً رئيسياً لتجسيد تلك المشاعر والأحاسيس في حيرانوك، ومن هذا المنطلق أردنا أن ندرس ظاهرة حيرانوك الأدبية والثقافية في دراسة علمية ونبين كيفية جسدت العناصر والظواهر الطبيعية والجمالية فيه، وكيف تم الأديب إيصال معانيه ورسائله من خلاله. وقد جاءت هذه الدراسة موسومة بـ كيفية توظيف عناصر وظواهر الطبيعية لتجسيد وايصال المعنى في (حيرانوك). وقد تم توظيف المنهج الوصفي في كتابة هذا البحث من خلال الوقوف على هذه الظاهرة.